

Yxtillverkning – med tusenåriga anor – i Hjärtum har högsäsong i semestertid

Artikel i Tidningen Trollhättan 17 juli 1958

Hjärtums smedja, taxi och bensinstation, odaterad bild.

Källa: Vänersborgs museum via Digitalt Museum.

Trollhättan i maj 2019

Annika Hjortkap

Nu när de flesta andra har semester är det som allra mest att göra i Johan Skogs smedja i Hjärtum. Hans lilla smedja som sysselsätter två man är vid det här laget bekant runt om i landet och det har fått till följd att den ene snickaren efter den andre på semestertur tar vägen över Hjärtum. Skog är nämligen en av de få i landet som fortfarande tillverkar yxor efter gamla välkända principer och sådant sprider sig givetvis inom en yrkeskår som snickarnas. Hans tre skålpunds "daskebackare" är en verkligt efterfrågad artikel, det framgår minsann av besöken.

– Ja, nu hinner vi inte med alla order utan vi får väl skicka yxorna till dem efter semestern, säger smeden Johan Skog när TT hälsar på i smedjan där svetten rinner i strida strömmar kring mästern själv och hans gesäll Villy Persson. Smedjan ligger just vid vägskälet mot Svenshögen strax nedanför Hjärtums kyrka och är alltså inte svår att hitta. Själva platsen torde ha tusenåriga anor vad gäller yxtillverkning för när man på sin tid grävde grunden för smedjan fann man ett par stenyxor sedan stenåldern och dessutom ett påbörjat ämne till en yxa.

Något enklare är det väl att tillverka yxorna i martinjärn som nu sker, men det tar sin tid i varje fall. 25 yxor i veckan är produktionen, man prutar nämligen inte av i kvalitet för högre fart. 20 kronor kostar sedan varje yxa så inte blir det särskilt stora förtjänster för de båda smederna. Men det är ett yrke de trivs med och med all säkerhet kommer Villy Persson att fortsätta när Skog en gång lägger av. Hjärtumsyxorna försvinner således inte ur marknaden i första taget.

Konsten från Norge

Hjärtum och yxor är för övrigt något som hört samman länge berättar Johan Skog. Det var hans läromästare, smeden Johan Jonsson, som förde konsten till trakten sedan han lärt sig yrket i Norge. I slutet av 1800-talet var det som Jonsson började i Hjärtum och det blev genast efterfrågan på hans yxor. Skog kom in i branschen vid 16 års ålder som lärling hos Jonsson och där arbetade han fram till 1916. Han byggde då sin egen smedja och satte igång egen tillverkning. De första åren blev kanske inte så feta men i och med göteborgsutställningen 1923 lossnade det på allvar.

Jonsson blev nämligen då så överhopad med beställningar från snickarna i Göteborg att han hänvisade många till Skog som givetvis tog chansen. Sedan var namnet känt och därefter har det gått av sig själv.

Johan Skogs yxa. Han var lärling och efterträdare till den kände yxsmiden Johan Jonsson, på torpet Daskebacken i Hjärtum. Deras yxor kända för styrka och hårdhet och möjlighet att hålla skärpan i eggen. Yxan signerad med versalt "S".
. Källa: Bohusläns museum via Digitalt Museum.

Bäst förtjänst på 30-talet

1:75 kostade yxan på den tiden då Skog började och nu har den som sagt klättrat upp till 20 kronor. Trots att priset nu alltså är förhållandevis högt

så anser inte Skog att han får mera över för det. Bäst var det faktiskt på trettioalet när yxan kostade sex kronor, då blev det hyggliga förtjänster och ibland något över också. Främst är det förstås tillverkningskostnaderna som skjutit i höjden. Nu kostar till exempel kolen omkring 13 kronor per hl, på trettioalet var priser två kronor per hl. Järnet har i sin tur gått upp från 21 öre på den tiden till 98 öre per kg numera. Själva materialkostnaden på yxan ligger för närvarande på ungefär fem kronor och då man sedan vet att två man har att göra två timmar med att få ihop en yxa förstår man att timpenningen inte blir särskilt hög.

Handjobbet dominerar

Det sades tidigare att man inte prutade på kvaliteten för att få fram fler yxor i veckan. Handjobbet är allt fortfarande det dominerande, men man har givetvis köpt en del maskiner. Ett par fjäderhammare och en lufthammare ingår i maskinparken, för slår ut stycket gör ju en maskinell hammare lika bra som en handslägga. Men det är också allt som underlättar arbetet, i övrigt görs det som på gamle smeden Jonssons tid. Yxtypen är också densamma, en blandning av norskt och svenskt ideal. Det är meningslöst att ändra den, möjligen har den blivit något smäckrare, men i övrigt är det som snickaren vill ha den.

Drill sedan 1800-talet

Efter att en stund sett på tillverkningen följde vi med smedmästern en trappa upp där han förvarar en del av sina rariteter. Där ligger de inledningsvis nämnda stenyxorna, men där finns framförallt smidesarbeten av yppersta klass. När duon i smedjan har tid sysslar de nämligen gärna med andra småsaker och det har givit både det ena och andra.

Skog har också tagit vara på en del av de saker som gamle Jonsson gjorde på sin tid. Att denne var en smed utöver det vanliga tar man inte miste på, särskilt efter att ha sett en drillmejsel. Denna var gjord redan på 1800-talet, det vill säga innan de amerikanska drillarna kom hit till Sverige, så frågan är om inte Jonsson var först med den uppfinningen. Systemet är

inte riktigt lika de amerikanska drillarna, mejseln står till exempel inte stilla när man drar upp handtaget utan roterar i samma riktning.

Handsmidd dubbeleggad yxa, s. k. Hjärtumsyxa. Romboid holk för skaft av hickory. Delvis svartmålad.

Stämpelsignerad på yxhuvudet:

HJÄRTUMS

SMED

W PERSSON

På skaftet stämplat:

HICKORY

Tillverkat av SMEDBERGS Rydaholm.

Källa: Bohusläns museum via Digitalt Museum.

Yxa av hästskor

Även Skogs arbeten är givetvis med i samlingen, bland annat en yxa som var med på en utställning i Uddevalla 1928 där det för övrigt blev diplom och medalj för hjärtumssmedjan. Denna sko som kanske var med mera

som kuriosa hetsade Flod ihop av sex gamla nedslitna hästskor och satte sedan dit ståleggen. Det syns inte att yxan en gång varit hästskor, men det var ett fasligt arbete att få den fin förtäljer smedmästaren.

Gesällen tar vid

Egentligen fanns det mycket att skriva om, men vi slutar med att konstatera att än lever den gamla hantverkarstammen i Hjärtum. Den kommer säkert att fortsätta minst en generation till också, gesällen Villy Persson tar vid när Skog så småningom tar pension och kunderna kan kanske även i nästa århundrade köpa hjärtumsyxor.

Mer att läsa

<https://www.vastsverige.com/gotaalv/produkter/hjartumyxan-smedjan/>

<http://www.lodose.eu/wp-content/uploads/2014/11/20-2014-10-13-Hj%C3%A4rtumsyxan-ny.pdf>